

Η λαϊκή τέχνη στην Αντίσταση

Του Γ. Πλατάρη - Τζίμα

Δείχτες που καθορίζουν την ευαισθησία της ανθρώπινης ψυχής και καταγράφουν αδιάψευστα τους κραδασμούς της είναι τα έργα της λαϊκής τέχνης.

Για την κάθε ανθρώπινη ομάδα ή λαότητα, η άδολη αυτή τέχνη φανερώνει την περιπέτεια, τον πόνο, τους πόθους, με μια λέξη, την ιστορία του κάθε λαού.

Τα δείγματα, που θα σας παρουσιάσουμε, αποτελούν αντανakλάσεις εύφορων βιωμάτων και δυνατών συγκινήσεων βλαχόφωνων τσιομπαναρέων κι απλών ασπούδαχτων ανθρώπων του μόχθου, οι οποίοι λάβανε μέρος στην Εθνική Αντίσταση κι αποτύπωσαν με παραδοσιακά μέσα και με άμεσο τρόπο τη συμμετοχή τους και τις εντυπώσεις τους από το κορυφαίο αυτό επαναστατικό γεγονός της ζωής τους.

Η τέχνη ετούτη δεν προέρχεται από σαλόνια κουλτούρας, από Γκαλερί και από ομάδες πνευματικής και καλλιτεχνικής συνεργασίας κι αναζήτησης. Έρχεται κατ' ευθείαν απ' το λαό. Είναι δουλειά ροζιασμένου χεριού, που κράτησε όπλο και πολέμησε. Τέχνη που εκτελείται σε χρηστικά κι ατομικά αντικείμενα, όπως, περισσότερο σε κλίτσες, ράβδους, ξύλινα κουτάλια, φιγούρες και λιγότερο σε υφαντά, κεντήματα κ.ά., που παρόλη την αφέλεια, την οποία από τη φύση της έχει η λαϊκή τέχνη, δεν επιτρέπεται σε ένα μελετητή να μη δει και να μην αξιολογήσει την κοινωνική της διάσταση και προέλευση, αλλά και τις προεκτάσεις της.

Τα αντικείμενα όλα προέρχονται μόνον από μία περιοχή, που είχαμε τη δυνατότητα να ερευνήσουμε: Μέτσοβο και περιφέρεια, αλλά η έρευνα πρέπει να επεκταθεί και σε άλλες περιοχές.

Είναι χαρακτηριστικό και γι' αυτό το αναφέρουμε, πως ερευνήσαμε επίμονα ολόκληρη την ευρύτερη περιοχή των Βλάχων της Πίνδου, να βρούμε έστω κι ένα αντικείμενο λαϊκής τέχνης από τη μεταξική περίοδο, αλλά δεν βρήκαμε. Κι αυτό ήταν

επόμενο να συμβεί, γιατί οι Βλαχόφωνοι Έλληνες πολίτες υπέστησαν τις περισσότερες διώξεις τόσο στον οικονομικό τομέα, αλλά περισσότερο στον πολιτιστικό με τις γλωσσικές απαγορεύσεις κυρίως.

Τις ίδιες σκοταδικές διώξεις υπέστησαν οι Αρβανιτόφωνοι και οι Σλαυόφωνοι Έλληνες, κατά την μεταξική δικτατορία 1936-1940. Ενώ αντίθετα από την περίοδο της αντίστασης 1941-1944, που και χρονικά μικρότερη είναι και υπό απηνή διωγμό είχε κηρυχθεί και επικηρυχθεί επί πολλές δεκαετίες το εθνικοαπελευθερωτικό αυτό κίνημα, διασώθηκαν αρκετά είδη λαϊκής τέχνης και μάλιστα αντιπροσωπευτικά και πολυσήμαντα.

Υπάρχουν όμως κι άλλα αντικείμενα λαϊκής τέχνης της ίδιας χρονικής περιόδου, αλλά υπάρχει ακόμη ο φόβος. Απόδειξη, ότι πολλοί όχι μόνο δεν μας παραχώρησαν τα είδη της λαϊκής τέχνης που επισημάναμε, πως έχουν στην κατοχή τους, αλλά δεν μας επιτρέψανε ούτε να τα φωτογραφίσουμε. Άλλοι πάλι «Για να μην έχουν μπλεξίματα», δυστυχώς τα κατάστρεψαν. Να προσθέσουμε κι αυτούς που δέχτηκαν να μας τα πουλήσουν, αλλά με τον απαράβατο όρο να μην αναφέρουμε σε κανέναν από ποιόν τα έχουμε προμηθευτεί.

Υπάρχουν όμως κι άνθρωποι, που δεν κρύβονται και θα αναφερθούν τα ονόματα των δημιουργών και των κατόχων.

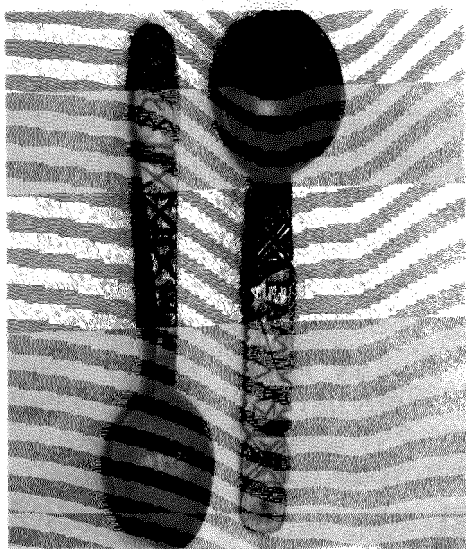
Οποιαδήποτε μακρυγορία και μακρολογία είναι ματαιοπονία ανίσχυρη να εξαντλήσει τα μηνύματα, που εγκλείονται στις κοινωνικές προοπτικές εκείνου του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα κατά των κατακτητών και του μεταξικού σκοταδισμού, που αποτυπώθηκαν τόσο χαρακτηριστικά στα έργα της λαϊκής τέχνης εκείνης της περιόδου και έχουμε ιερή υποχρέωση να τα διασώσουμε από την άγνοια, το φόβο, την προκατάληψη και τη μισαλλοδοξία, που απειλούν να τα αφανίσουν.

Επεξηγήσεις για τις διαφάνειες - φωτογραφίες

1. Το πρώτο που θα φτιάξει ο άνθρωπος της υπαίθρου, θα είναι το κουτάλι του από ένα κομμάτι ξύλο. Αν αυτός ήταν και βοσκός θα το κεντήσει με το σουγιά του ή με το τρυπήρι του,

γιατί έτσι το είδε, το έμαθε, το έφτιαξε. Αυτή είναι η παράδοσή του, που έχει περάσει στο αίμα και στο πετσί του.

Εδώ έχουμε δυο πρώην βοσκούς από δυο Βλαχοχώρια της

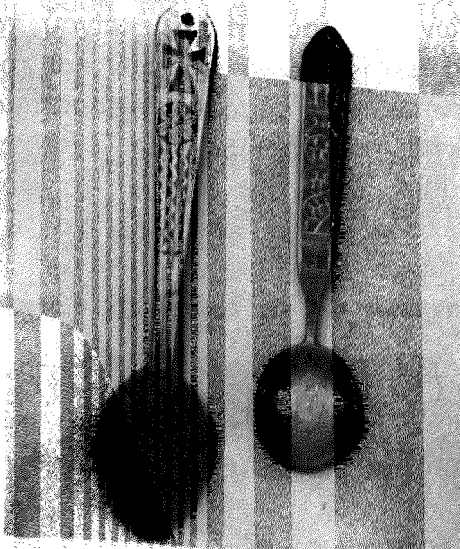

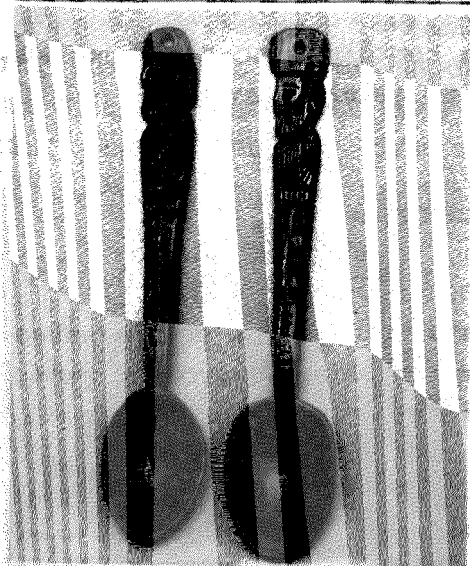
Πίνδου. Ο ένας στο ΕΑΜ - ΕΛΑΣ από το Ανήλιο Μετσόβου, που θέλει οπωσδήποτε να του διαφυλάξουμε την ανωνυμία και ο άλλος στο ΕΔΕΣ από το Βοτονόσι Μετσόβου, ο Νικόλαος Σπανίκος. Τα είδη λαϊκής τέχνης της περιοχής μας τα προερχόμενα από αγωνιστές του ΕΔΕΣ, δεν απολείπουν, αλλά είναι ελάχιστα σε σχέση με εκείνα του ΕΑΜ. Παρακολουθούν κι αυτά την ανθρώπινη κι αριθμητική αναλο-

γία στις δυο παρατάξεις, ως προς τη συμμετοχή.

2. Δυο κουτάλια. Το ένα μεγαλύτερο με διάτρυτο σταυρό στην κορυφή της λαβής, είναι διπλής χρήσης, για φαγητό, αλλά και για μαγειρική. Γι' αυτό στο κάτω μέρος έχει μαυρίσει από το κάψιμο της κατσαρόλας - караβанаs. Το μικρότερο, κι αυτό διάτρητο και περίτεχνα σκαλισμένο σε ολόκληρη τη λαβή, είναι μόνο για φαγητό.

Τα είχαν δυο ΕΑΜίτες του Μετσόβου, οι οποίοι φρόντισαν κι εξαφάνισαν την επαναστατική τους ένταξη, γιατί επιθυμούν την ανωνυμία. Οι εγχάρακτες επιγραφές ήταν στο πίσω μέρος και τις έβρισαν.

σαν οι εθνικιστές...

Ο δεύτερος για να τονίσει, πως ήταν βαθμοφόρος, χάραξε το αυτόματο όπλο του και παρακάτω την ΕΑΜική του τοποθέτηση.

Οι δυο παραπάνω αγωνιστές εκτός από την προσωπική τους ζήτησαν και τη ανωνυμία του Πινδαϊκού τους χωριού. Η ανωνυμία είναι στοιχείο ανθρώπινο κι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Γι' αυτό και η κατανόησή της οφείλει να είναι και αποδεκτή και σεβαστή εκ μέρους μας.

3. Ακόμα δυο κουτάλια. Οι λαβές τους σκαλιστές και η κάθε μία φέρνει ανθρωπόμορφη παράσταση. Και οι δυο έχουν κάμει τα πορτραίτα τους, εκείνης της εποχής, με τ' άρματά τους και τα φυσεκλίκια τους.

Ο πρώτος χάραξε και το μακρύ του μαχαίρι και προχωρεί αφηγηματικός να μας πει, πως είχε και τσαρούχια, δεν ήταν ξυπόλητος «κατσιπλιάς», όπως τους αποκαλού-

4. Αντάρτες κι ανταρτίνες. Η Αντίσταση στο φόρτε της. Αυτά τα τρία κουτάλια προέρχονται από τον Κώστα Γ. Ζολώτα, ο οποίος προπολεμικά ήταν υπάλληλος στις τηλεπικοινωνίες Τρικάλων μαζί με το Χαρίλαο Φλωράκη. «Ανοίγουμε λάκους με τον Χαρίλαο και βάζαμε τα τηλεγραφόξυλα» μας έλεγε. Να σημειώσουμε ακόμη, πως ήταν θείος του γράφοντος, και όταν κάποτε

είδε στο σπίτι μας μερικά ξύλινα κουτάλια, μας παρέδωσε και τα δικά του «Γιατί μόνον εσύ θα τα φυλάξεις, ανεψιέ».

Τότε τον ρωτήσαμε:

- Ποιός τα έφτιασε αυτά τ' αριστουργήματα;
- Εγώ, μας είπε απλά.
- Και πού έμαθες εσύ, μπάρμπα, αυτήν την τέχνη
- Έλα, βρε ανεψιέ, πριν πάω στο τηλεγραφείο, δεν βοσκούσα τα γελάδια του χωριού με τον Πάη τον Μαυρογιώργο; Με ρωτάς και σύ πού έμαθα την τέχνη; Σιγά την τέχνη...

Και συνέχισε:

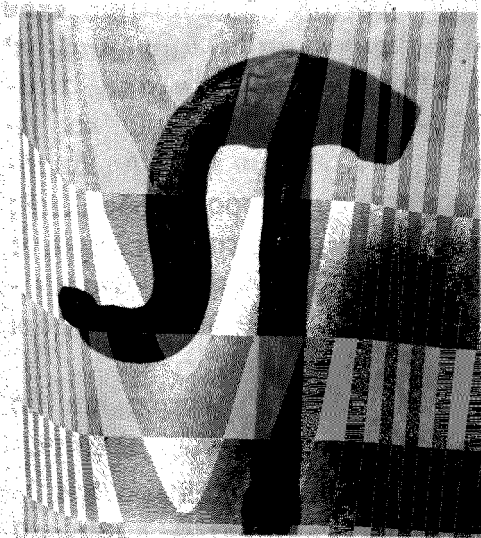
- Τάφτιαξα τότε... στο βουνό... Είχα πολλά πράγματα, οπλισμό, φωτογραφίες με τον Άρη, κιάλια, χάρτες, σήματα, αλλά όταν με πήγαν στη Μακρόνησο, η θειά η Θυμία μου τα πέταξε στο βόθρο και χάθηκαν άδικα.

Να πούμε ακόμα, πως ο Κώστας Γ. Ζολώτας ήταν στη φρουρά του Άρη Βελουχιώτη, κι όταν πέρασαν απ' το Μέτσοβο (τέλη Νοεμβρίου - αρχές Δεκεμβρίου 1944), η θειά του Μαρία Αντ. Τζίμα τους έφτιασε λαχανόπιτα, που δεν την ξεχνούσε ο Άρης. Ακόμη σώζεται και ένα ξύλινο ξυλόγλυπτο μπασουλάκι, όπου κάθισε ο Άρης και γευμάτισε μαζί με τον Κώστα Γ. Ζολώτα.

5. Δύο ακόμη κουτάλια - κετζέδες ενός αγωνιστή, που ήταν στο πρώτο και στο δεύτερο αντάρτικο. Ζήτησε κι αυτός την ανωνυμία για τον εαυτό του και για το χωριό του. Αντάρτης στο Μέτσοβο στα 1944 και στη Σαμαρίνα στα 1945 κι από κει στο Γράμμο, στην προσφυγιά και ξανά πίσω στον τόπο του τώρα. Περιπέτεια... Επειδή τα κουτάλια έχουν ποτιστεί από λάδια και λίπη κι έχουν καβουρδιστεί

στις κατσαρόλες και τις караβάνες δεν μπορούμε να πούμε από τί ξύλο έχουν γίνει. Είναι όμως κι αυτά μάχιμα, στο πόστο τους βέβαια, που δεν είναι ευκαταφρόνητο, γιατί, όπως μας

έλεγε ο ίδιος αντάρτης «το κουτάλι κρατάει το όπλο», θέλοντας να υπογραμμίσει τη μεγάλη σημασία της τροφής και για το μαχόμενο άτομο. Αυτά τα λάδια τα νιώθουν μόνον όσοι έχουν κρατήσει όπλο κι όσοι έχουν πολεμήσει νηστικοί, άπνιοι, βρεγμένοι, ξυπόλυτοι...

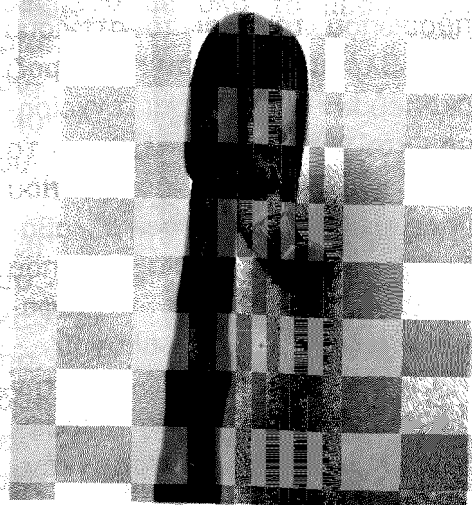
6. Μια κλίτσα συνηθισμένη, αλλά ελαφριά, περπατιάρα, ενός αντάρτη του ΕΑΜ, που επιμένει στην ανωνυμία του,

από κοντινό χωριό του Μετσόβου, Βλαχοχώρι από την Επαρχία Καλαμπάκας. Η λαβή είναι από γάβρο (κάρπενου) και η βέργα από κρανιά (κόρνου).

7. Άλλη μία κλίτσα βαρύτερη, για στήριγμα στις ατέλειωτες πορείες του αντάρτη, αλλά και μέσο τιμωρίας, γιατί ήταν και τέτοιο. Το είδαμε με τα μάτια μας, όσοι ζήσαμε αυτήν την περίοδο...

Στη μύτη διακρίνεται η εγγραφή ΕΑΜ. Η λαβή είναι από πιξάρι (τσιμισίρ) και η βέργα από χοντρή κρανιά. Ανωνυμία κι εδώ.

8. Οι Βλάχοι έχουν μια πολλή μεγάλη παράδοση στην ξυλογλυπτική (εκκλησιαστική,

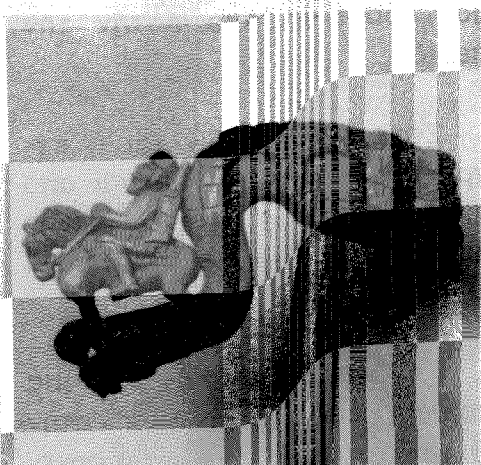

κοσμική-οικιακή, ποιμενική). Στις κλίτσες με παραστάσεις καβαλάρηδων είναι άφταστοι. Κι όπως λέει κι ο ποιητής: «**του ανόστρου**» **καβαλάρη μας, τ' άη-Γιώργη, στρατηλάτη** τούχουν ιδιαίτερη αδυναμία και τιμή, γιατί μαζί με τον Άη-Δημήτρη στέκουν ορόσημα δουλειάς και αμοιβής στα τσελιγκάτα τους. Η κλίτσα της εικόνας είναι παλιά, με λαβή από πιξάρι και βέργα κρανιάς.

Δουλειά μερακλήτικη με παραστάσεις πολύ καθαρές και με άνεση δουλεμένες. Προϊόν μεγάλης πείρας, αλλά και ταλέντου.

9Α. Με παρόμοιο μεράκι έχει αποδοθεί και το κορυφαίο γεγονός της Αντίστασης, που είναι η ανατίναξη της Γέφυρας του Γοργοπόταμου.

Στις δυο όψεις της κλίτσας βλέπουμε τον Άρη έφιππο και σπλισμένο. Η κορυφαία μορφή πλαισιώνεται από ένα σκηνικό λιτό, αφαιρετικό, αλλά δίχως κενά, με όλες τις ιστορικές αναφορές, που αποδίδουν και την ατμόσφαιρα εκείνων των κρίσιμων στιγμών. Προσεξτε την ελαφρά υψωμένη θέση του κεφαλιού του, του προσώπου του και το ατένισμα του βλέμματος, που όλα μαζί σκοπεύουν το μεγάλο εγχείρημα και μας υποβάλλουν το στρατηγικότερο σαιμποτάζ, που προχωρεί να εκτελέσει ο καβαλάρης. Δείτε τα χέρια του, που κρατούν το χαλινάρι, — ασφαλώς όχι μόνο του αλόγου — πόσο τέλεια συμπληρώνουν την έκφραση ευθύνης του προσώπου. Μια στάση αυτοσυγκέν-

τρωσης, υπολογισμού και της τελευταίας κίνησης όλων των πολυπλοκών λεπτομερειών ενός μεγάλου και θαρραλέου σχεδίου. Φιλόδοξου, καταλυτικού, αλλά και επικίνδυνου συνάμα. Η αποφασιστικότητα συμπληρώνεται και υπογραμμίζεται από τη στάση του αλόγου. Το κεφάλι του αλόγου και τα μπροστινά του πόδια τονίζουν τις αρετές του καβαλάρη με το Κενταυρικό σύμπλεγμα - συμπλήρωμα ρώμης, σκέψης, πίστης, ταχύτητας και θέλησης.

Στα πόδια του αλόγου διακρίνουμε ένα πτηνό που έχει χάσει το ράμφος στο κεφάλι μιας γυναίκας.

Όταν αντικρύσαμε αυτήν την κλίτσα ρωτήσαμε τον άντρα που την φιλοτέχνησε:

- Αυτό το πουλί είναι ο χιτλερικός αετός;

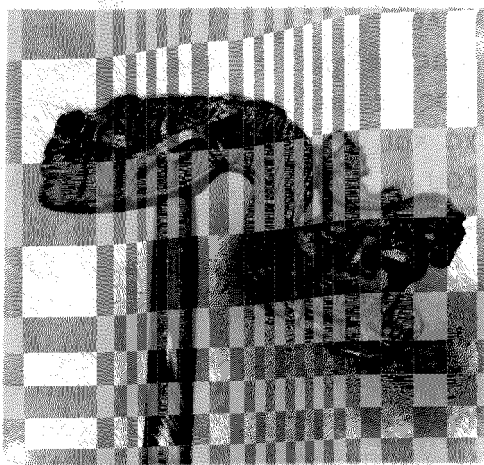
- Όχι, είναι το όρνιο ο Ιωάννης Μεταξάς, που τρώει το μυαλό της Ελλάδας. Αυτή ήταν η απάντηση του Αντώνη Σιούλη.

Απάντηση αληθινή και τσεκουράτη ενός Βλάχου της Πίνδου, ενός Έλληνα, που δεν χωρούσε ούτε ερμηνείες, ούτε αναλύσεις, ούτε προεκτάσεις. Γιατί η δικτατορία στο μυαλό σκοπεύει και αυτό θέλει να καταβροχθίσει...

Ο Αντώνης Σιούλης, ορφανό παιδί, έγινε τσιοπάνος για να βγάλει το ψωμί του. Μπήκε στο ΕΑΜ και στην Αντίσταση, είδε και συνομίλησε με τον Άρη και το Στέφανο Σαράφη στο χωριό του το Βοτονόσι, το Δεκέμβρη του 1944.

Τώρα, στις ελεύθερες ώρες του με όλο το μεράκι αποτυπώνει την πρόσφατη ιστορία μας στο σπίτι του στο Μέτσοβο, όπου ζει μόνιμα εδώ και 40 χρόνια, εργαζόμενος σαν κουρέας.

Στα νώτα του καβαλάρη η Γέφυρα του Γοργοπόταμου. Διακρίνουμε ένα τραίνο με καπνό να περνάει επάνω της, ενώ στα ποδαρικά της δυο δολιοφθορείς τοποθετούν τα εκρηκτικά. Λίγο πιο πέρα στη

σκοπιά, στο караούλι, μια ανταρτίνα καθιστή και ένας αντάρτης όρθιος φυλάει τα περάσματα.

9B. Η λαβή της κλίτσας είναι πιξαρένια και η βέργα της από κρανιά (κόρνου). Η άλλη όψη της κλίτσας συμπληρώνει το σκηνικό. Εχουμε επισημάνει δυο ακόμη τέτοιες κλίτσες με τον Άρη και την ανατίναξη της Γέφυρας του Γοργοπόταμου. Τη

μία την έχει στην κατοχή του ο κ. Χρήστος Γ. Ζιούλας και την άλλη ο κ. Δήμος Κ. Ζολώτας, αλλά δεν μας δόθηκε η ευκαιρία να τις μελετήσουμε και να τις φωτογραφίσουμε.

10. Λαβή μπαστουνιού με ολόγλυφη τη μορφή του Άρη Βελουχιώτη σε ξύλο από πιξάρι (τσιμσίρ) και βέργα κρανιάς (κόρνου). Έργο του λαϊκού ξυλογλύπτη και αγωνιστή Αντώνη Σιούλη, Μέτσοβο. Ένα ακόμη παρόμοιο ραβδί με τη μορφή του Άρη κατέχει και ο κ. Βασίλης Τρ. Χασταζέρης στο Μέτσοβο.

11. Άλλη λαβή μπαστουνιού πάλι με ολόγλυφη τη μορφή του Άρη, σε ξύλο πιξάρι (τσιμσίρ) και βέργα οξυάς (φάκου, αλλά βαμμένα με χρώμα κάσας. «Γιατί ο πρωτοκαπετάνιος φορούσε δερμάτινα ρούχα και ήθελε όλα να του μοιάζουν», μας είπε ο Αντώνης Σιούλης, που μαζί με τους άλλους δυο χωριανούς του τον Γούσιο Μαυρογιώργο και τον Μήτσιο Παπά (Πρέφτουλου) έχουν σκαλίσει χιλιάδες περίτεχνες κλίτσες, ανώνυμες όλες, κι έχουν γεμίσει την Ελλάδα

με τα ωραιότερα δείγματα και έργα της ποιμενικής ξυλογλυπτικής τους δουλειάς πάνω από 50 χρόνια τώρα.

12. Φιγούρες Μετσοβίτισσας και Μετσοβίτη με στολές γιορτής. Η γυναίκα με την αστική

της φορεσιά κι ο άντρας με την καλοδιπλωμένη δίμιτη φουστανέλα του κι ελαφρά οπλισμένος. Η γυναίκα σε ξύλο από πιξάρι (τσιμοίρ) και ο άντρας σε Γάβρο (κάρπενου).

Εργα του Αντώνη Σιούλη, τα οποία μιλάνε με τη γλώσσα της λαϊκής τέχνης για τη μεγάλη συμμετοχή του βλαχικού στοιχείου - λαϊκού και ηγετικού στην Αντίσταση και ειδικό-

τερα στο ΕΑΜ, που είναι και κοινή διαπίστωση.

13. Ζευγάρι Μετσοβιτών με τα ρούχα της δουλειάς (καθημερινή ντυμασία). Ο άντρας με τα τουμάνια του (χοντρά μάλλινα και λευκά παντελόνια), την κάπα του και ελαφρά οπλισμένος, για να μη φοβηθεί το βρέφος, το οποίο υψώνει το χεράκι του σε αποχαιρετισμό. Η έκφραση της γυναίκας είναι χαρακτηριστική, που προσπαθεί να συμβάλει στην αποφασιστικότητα του άντρα της, που διαγράφεται στο πρόσωπό του και ιδιαίτερα στο δεξί του χέρι. Έτσι κάπως βγήκαν όλοι στο βουνό... Έχουν εκτελεστεί από τον Αντώνη Σιούλη σε ξύλα από πιξάρι.

14. Ένα ακόμη Μετσοβίτικο ζευγάρι. Ο άντρας πάνοπλος με στολή, που θυμίζει τους Μακεδονομάχους. Αλλά κι αυτοί απ' την ίδια φάρα δεν ήταν. Η καρτερική βρεφοκράτοσσα δίπλα του, δίνει ένα

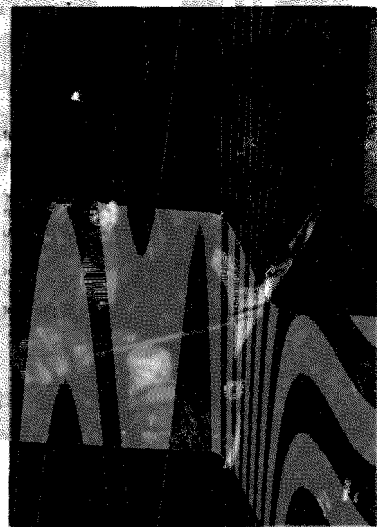

ακόμη ειδικότερο βάρος στην πατρίδα, κι αυτός αποφασισμένος φαίνεται να σκέπτεται: Πάω να παλαίψω, γιατί θέλω ν' αναπνεύσω, ν' ανεβώ... Εδώ θα βουλιάξω, θα πνιγούμε όλοι στο βούρκο... στην ανθρώπινη λάσπη...

Έγιναν σε ξύλα από πιξάρι από τον αγωνιστή της Εθνικής Αντίστασης και λαϊκό ξυλογλύπτη Αντώνη Σιούλη.

15. Ο αγωνιστής και λαϊκός ξυλογλύπτης Αντώνης Σιούλης στο σπίτι του στο Μέτσοβο, ώρα δουλειάς. Πρόσφατη φωτογραφία, Ιούλιος του 1994.

Πολλά χρόνια πριν από το στήσιμο του μοναδικού ανδριάντα του Άρη Βελουχιώτη στη Λαμία — που ξεσήκωσε κραυγές κι αφορισμούς γεμάτους από εθνικιστικό παροξυσμό της Βουλής των Ελλήνων — οι Βλάχοι της Πίνδου κρατούσαν και κρατούν στα χέρια τους μικρούς έφιππους ανδριάντες και προτομές του, φτιαγμένες από τα χέρια τους, βγαλμένες απ' το μεράκι τους κι εμπνευσμένες από το νόημα και τους σκοπούς της ωραιότερης και αξιολογότερης αντιφασιστικής αντίστασης της Ευρώπης, για την οποία όλοι οι Έλληνες πρέπει να είμαστε περήφανοι. Ο λαός δεν έχει λόγο και φωνή, γιατί άλλοι αποφασίζουν για όλα. Αυτόν δεν τον ρωτάνε ποτέ και για τίποτε...

Αλλά αυτός ο περιφρονημένος λαός και νουν και κρίση και φιλότιμον έχει και ξέρει ποιούς και πώς πρέπει να τους τιμήσει!